

**GABRIELĖ-MARIJA-JADVYGA
PETKEVIČAITĖ-BITĖ**
(1861-1943)

Rašytoja, pedagogė, filantropė, visuomenės veikėja.

Gimė 1861 m. kovo 18 d. Puziniškyje (Panevėžio raj.) gydytojo Leono ir Malvinos (Chodakauskaitės) didelėje šeimoje (be jos augo dar penki broliai). Anksti mirus motinai, ligotai devynmetei Gabrielei teko sunki namų ruošos, brolių priežiūros našta. Demokratinių pažiūrų tėvas rūpinosi vaikų auklėjimu. Į namus pasikvietė Lauryną Ivinskį, kuris 1866-1868 m. buvo pirmasis Gabrielės mokytojas. Vėliau ją mokė tetų samdomi mokytojai. 1873 m. išvyko į Mintaują (Jelgavą, Latvija), kur lankė privačias mokyklas. 1876 m. Mintaujos gimnazijoje išlaikiusi egzaminus, gavo namų mokytojos vardą ir teisę mokyti prancūzų ir vokiečių kalbų bei aritmetikos, geografijos, istorijos. Grįžusi pas

tėvą, tuo metu dirbusį Joniškėlyje, mokė miestelio vaikus. 1885 m. Tiškevičiaus dvare Deltuvoje lankė bitininkystės kursus.

Nuo 1890 m. pradeda bendradarbiauti "Varpe". 1884 m. kartu su J. Juškyte įkuria besimokančio jaunimo rėmimo draugiją "Žiburėlių". Nuo 1898 m. prasideda ilgai trūkusi ir kūrybinė draugystė su Žemaite. Tais pat metais kartu su kitais inteligentais Palangoje organizuoja daug triukšmo sukėlusį pirmąjį viešą lietuvišką spektaklį "Amerika pirtyje".

Mirus tėvui, nuo 1909 m. penkerius metus gyveno Vilniuje ir dirbo "Lietuvos žinių" redakcijoje. Čia dirbdama prikalbino J. Balčikonį peržiūrėti J. Lindės-Dobilo "Blūdo" kalbą ir parengti spaudą šį pirmąjį lietuvišką romaną.

Prasidėjus I-ajam pasauliniam karui, grįžo į Puziniškį. Čia mokė kaimo vaikus ir suaugusius. Panevėžyje baigusi medicinos felčerių kursus, gydė kaimo žmones, rašė "Karo meto dienoraštį".

1919 m. direktoriaus J. Balčikonio pakviesta, Panevėžio gimnazijoje iki 1924 m. dėstė lietuvių ir pasaulinę literatūrą, senovės istoriją, vokiečių ir net lenkų kalbas. Nuo 1920 m. buvo renkama direktoriaus pavaduotoja mergaičių klasėms. Čia tęsė Puziniškyje pradėtą darbą – 1919 m. lapkričio mėn. gimnazijoje įkūrė "Žiburėlio" draugijos skyrių. 1921 m. jos iniciatyva kartu su piešimo mokytoju J. Zikaru, darbų mokytoja E. Jasinskaite buvo parengtas mergaičių mokyklinės uniformos projektas, pagal kurį visų Lietuvos gimnazijų mokinės septynis dešimtmečius siūdinosi uniformas. Tik apie 1990 m., prasidėjus Sąjūdžiui, kuriantis vėl Nepriklausomai Lietuvai, tų uniformų, kaip "varžančių mokinių laisvą pasirinkimą", buvo atsisakyta. Jos iniciatyva gimnazijoje 1921 m. buvo įkurta mokytojų savišalpos draugija "Atsarga".

Pirmąjį Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį darbas gimnazijoje buvo sunkus. Sunki buvo ir gimnazijos, ir mokytojų, ir mokinių materialinė padėtis. Nebuvo lietuviškų vadovėlių. Mokiniai mokėsi iš pamokose užsirašytų konspektų. Mokytojai rūpinosi vadovėlių rašymu. G. Petkevičaitės-Bitės pamokų konspektas išaugo į 2 dalių "Pasaulinės literatūros vadovėlį" (1922-1924). Ji buvo parengusi ir literatūros teorijos vadovėlį, kuris taip ir liko rankraštyje.

1920 m. išrinkta į Steigiamąjį Seimą. Kaip vyriausioji amžiumi, ji atidarė ir pirmininkavo pirmiesiems posėdžiams.

1924 m. pablogėjus sveikatai, direktoriui Jonui Yčui pasiūlius, su nuoskauda širdyje, paliko gimnaziją. 1925-1927 m. Puziniškyje vėl dirba pačios suorganizuotuose kursuose suaugusiems.

Nuo 1927 m. iki mirties gyveno Panevėžyje. Dalyvavo visuomeniniame gyvenime, rašė, bendravo su jaunimu.

Penkeri metai Panevėžio gimnazijoje buvo reikšmingi ir Gabrielei Petkevičaitė-Bitei ir jos mokinių gyvenime. Gabrielė jautė moralinį pasitenkinimą, galėdama tiesiogiai prisidėti prie jaunimo auklėjimo, o jos pedagoginė, filantropinė, visuomeninė veikla paliko gilius pėdsakus mokinių širdyse.

Pastabiausios ir objektyviausios mokytojų vertintojos – jų mokiniai. Tad leiskime apie G. Petkevičaitę-Bitę – mokytoją, auklėtoją, filantropę kalbėti buvusiems jos mokiniams, kurių atsiminimų gimnazijos istorijos muziejuje tikrai daug.

Išvaizda. "Į gimnazijos VI klasę įstojau 1919 m. rudėnį. Netrukus pastebėjau lėtai koridoriumi žingsniuojančią neaukštą, nebejauną moterį žilvais, aukštyn sušukuotais plaukais. Apsirengusi ji buvo pilkšvai rusva suknele, rodos, čerkeso, ar milelio, bent taip atrodė, pasiūtą su peleri-

na. Taip ji visada siūdindavosi dėl ligos iškreiptos nugaros" (Mokytojas Feliksas Karazija).

"Į Panevėžio gimnaziją įstojau 1921 m. Petkevičaitė jau mokytojavo. Kokią aš ją pamačiau pirmą kartą: mažytė, su kuprele, su pelerina, aukštyn užsukuotais plaukais, geromis mėlynomis akimis. Labai simpatinga, labai patraukli – tada, mano akimis žiūrint, – jau sena" (Teisininkas Jurgis Alekna).

"Petkevičaitė man darė nepaprastai didelį įspūdį. Pati būdama gamtos sužalota, visada stebindavo savo akimis. Kai kreipdavosi į mus, visada būdavo tos akys šviesios, visada šypsojosi. Niekad nemačiau jos nei piktos, nei užsigavusios" (Biochemikas Alfonsas Gabrėnas).

Mokytoja. "Skambutis. Atsidaro durys ir įeina kuprota senutė. Ramiai pasisveikina su klase. Lipa į katedrą, atsiverčia savo užrašus ar knygą ir pradeda tyliai kalbėti. Įkvėptas gilus žvilgsnis, ramus tonas. Kiekvienas žodis pilnas minties krūvio. Iliustruojami literatūriniai vaizdai sušildyti nepagaunamai šiltų balso intonacijų. Klasė susikaupusi, nereikalinga jokių dirbtinio skatinimo ar aktyvinimo priemonių, užvaldyta dėstytojos minčių ir jos piešiamų vaizdų" (Pedagogas Lionginas Vaitiekūnas).

"Išoriniu požiūriu Petkevičaitės metodai nebuvo efektyvūs. Pasakyčiau, kad net monotoniškai dėstė. Bet jos mintys buvo įdomios, tai klausėme. Mus patraukdavo jos gilios mintys" (Pedagogikos dr. profesorius Jonas Laužikas).

Auklėtoja. "Petkevičaitė labai rūpinosi mergaičių auklėjimu. Mokė kaip elgtis, kaip žmonėse laikytis. Nors ji nebuvo mūsų auklėtoja, bet ji, kaip nė vienas kitas mokytojas, tuo klausimu rūpinosi. Ji labai globojo visas mergaites, ypatingai tas, kurios buvo reikalingos materialinės paramos" (Mokytoja Ona Marcinkevičiūtė-Butkienė).

"Susiedama dėstomą dalyką su moterų paveikslais, ji

auklėjo mūsų jausmus, žadino mintį, kėlė kuklumo ir doros pavyzdžius, aiškino, kas yra tikrasis moters grožis. Ji mokė mus nespręsti apie žmogų iš jo išvaizdos. Net savo, kaip pavyzdį, kur išvaizda neapsprendžia žmogaus, nurodydavo. Sakydavo, kad ji, ir invalidė, bet tai nesutrukdė atlikti tam tikrų darbų. Kalbėdavo apie Žaną Dark, mokė mus, kad moters gyvenimas neturi apsiriboti tik šeima, kad svarbu jos veikla žmonių labui" (Bibliotekininkė Pranė Kalpokienė).

Filantropė. Sunkymečiu po I-ojo pasaulinio karo gimnazijoje mokėsi daug nepasiturinčių tėvų vaikų. Besikurianti valstybė neturėjo lėšų rėmimui. Į pagalbą atėjo G. Petkevičaitės "Žiburėlis". Ji pasitelkė gimnazijos tėvų komitetą, kuris padėjo nenuilstančiam Mykolui Karkai rengti labdaros vakarus mokiniams ir visuomenei. Vien 1925 m. į "Žiburėlį" kreipėsi net 102 mokiniai, prašydami užmokėti mokslapinigių už II-ąją pusmetį. Didelė dalis pareiškimų buvo patenkinta.

"Petkevičaitės buvo pilna visur. Ji ateidavo į valgyklą, žiūrėdavo, ar mokiniai valgo ir ką valgo. Nupirkdavo duonos, dešros. Liepdavo sargienėms apdalinti mokinius. Kavą gerdavome per ilgąją pertrauką. Koridoriuje būdavo pastatytas katilas (tikriausiai – didžiulis virdulys, kuris ir dabar saugomas gimnazijos istorijos muziejuje, V.B.). Tai taip pat buvo Petkevičaitės parūpinta" (Tarnautoja Liucija Giedrinaitė-Janauskienė).

"Aukas "Žiburėliui" rinkti eidavome poromis, berniukas ir mergaitė. Mergaitė nešdavo skydą, prismaigstyta dirbtinių gėlių. Po vieną žiedelį prisegdavo aukojančiajam. Berniukai nešdavome užplombuotą metalinę dėžutę aukojamiems pinigams. Prieš išeinant visiems paskirstydavo gatves, pamokindavo mandagiai elgtis su žmonėmis (...). Sugrįžusius pavaišindavo buterbrodais su arbata; sušaldavome belakstydami" (Teisininkas Jurgis Alekna).

“Mokytoja Petkevičaitė buvo visų neturtingųjų globėja. Rinkdavo rinkliavas, įvairiausiais būdais šelpdavo neturtingus mokinius. Ta pagalba buvo tokia santūri, nedemonstruojama. Jeigu tik tas mokinys, kuriam būdavo suteikta pagalba, pasisakydavo” (Mokytojas Vincas Kuncė).

Deja, G. Petkevičaitė-Bitė senatvėje nesulaukė tokio dėmesio, kokį ji rodė savo globotiniams, auklėtiniams. Sulaukusi gilios senatvės gyveno kukliai, o karo metais ją užgulė ir materialiniai nepritekliai. Retas globotinis ją parėmė materialiai ir moraliai.

Mirė 1943 m. liepos 14 d. Panevėžyje, pradėjusi 83-uosius metus. Palaidota Panevėžyje, Ramygalos g. kapinėse šalia buvusio bendradarbio ir bendraminčio kun. Julijono Lindės-Dobilo.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – viena žymiausių XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės moterų, palikusi gilų pėdsaką Lietuvos švietimo, kultūros, raštijos srityje. P. Višinskio paskatinta, nuo 1890 m. publicistinius straipsnius spausdino “Varpe”, “Vilniaus žiniose”, “Lietuvos žiniose” ir kt. periodiniuose leidiniuose. Atskiromis knygomis išleido: “Tėvas ir sūnus” (1900), “Nebe pirmas” (1902), “Krislai” (1905), “Ad Astra” (1933-1934), “Iš mūsų kovų ir vargų” (1927), “Karo meto dienoraštis” (1925-1931), “Pasaulinės literatūros vadovėlis” (1922-1924); kartu su Žemaite Dviejų Moterų slapyvardžiu – “Velnias spąstuose” (1902), “Kaip kas išmano, taip save gano” (1904), “Parduotoji laimė” (1905), “Litvomanai” (1905).

Jos kūryba, pedagoginė, filantropinė veikla, vaidmuo visuomeniniame gyvenime aptartas vienoje monografijoje, šimtuose straipsnių.

Prie J. Balčikonio gimnazijos 1971 m. atidengtas pilko granito portretinis biustas (autorius – buvęs auklėtinis B. Bučas). 1983 m. Smilgių kolūkis įsteigė jos vardo litera-

tūros premiją už prozos, publicistikos kūrinius. Panevėžyje ir Puziniškyje buvo atidaryti memorialiniai muziejai (deja, baigiantys sunykti). Panevėžio visuomenė ją, vienintelę moterį, 2000-aisiais išrinko į žymiausių panevėziečių amžiaus penketuką.